

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

 Лико Д.В.
(підпис) (ініціали, прізвище)

“ 20 ” грудня 2021 року

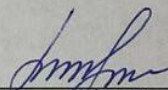
Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи магістра

зі спеціальності _____ 014 «Середня освіта (Географія)»
(код і назва)

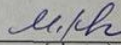
на тему: «Вивчення світового господарства та природокористування в курсах
шкільної географії»

Виконав (-ла): студент (-ка) II курсу, групи МГ-61
(шифр групи)

Голяка Алла Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис)

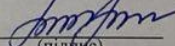
Керівник кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології, географії
та туризму РДГУ Костолович М.І.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент декан факультету географії, історії та туризму,
кандидат географічних наук, доцент,
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
ім. акад. С. Дем'янчука Романів Андрій Степанович
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить
результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

Студент
(підпис)

Оцінка за результатами захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ЄКТС _____

Рівне – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КУРСАХ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ	7
1.1. Роль вивчення економіко змістової інформації у шкільних курсах географії у формуванні економічної компетентності учнів	7
1.2. Основні економічні терміни й поняття у шкільному курсі географії	11
1.3. Поняття економічної компетентності учнів	17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ	22
2.1. Аналіз чинних програм і підручників з географії	22
2.2. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії	27
2.3. Методи й прийоми формування економічної компетентності учнів	33
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	42
3.1. Стан досліджуваної проблеми у педагогічній практиці	42
3.2. Експериментальне підтвердження ефективності проведеної роботи	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

В умовах впливу глобалізації зміни в системі національного господарювання викликають необхідність формування економічної компетентності, економічного мислення підростаючого покоління, що дозволить орієнтуватися в складних суспільних процесах, в економічному житті і є соціально необхідним. Тому в сучасних умовах розвитку суспільства акцентується увага на якісну освіту. Головним критерієм якісної географічної освіти є компетентнісний підхід щодо формування змісту та організації навчально-пізнавальної діяльності, який допоможе учням застосовувати набуті знання і уміння в різних навчальних і життєвих ситуаціях, розв'язувати завдання творчого характеру, адекватно оцінювати соціально-економічні процеси, приймати відповідальні рішення, проявляти ініціативу в соціокультурному житті.

Значні можливості для цього закладені в шкільних курсах географії («Україна і світове господарство», «Географія: регіони та країни»), загальною метою яких є формування в учнів цілісної географічної картини світу на основі вивчення просторової організації господарської діяльності окремих країн та регіонів світу, основних світових та регіональних суспільно-політичних, соціально-економічних, екологічних процесів. В контексті цього актуальним є вдосконалення змісту і методики навчання географії.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що окремі питання щодо вдосконалення змісту, форм, методів навчання географії висвітлені в роботах таких вчених як: М. Багров, Ф. Заставний, Т. Назаренко, В. Корнєєв, Я. Олійник, М. Паламарчук, А. Сиротенко, О. Топузов, Б. Яценко та інших.

Проблеми формування ключових компетентностей знайшли ґрунтовне та послідовне висвітлення в працях А. Вербицького, П. Горностая, І. Зимньої, Г. Несен, І. Єрмакова, О. Овчарук, В. Серікова, О. Савченко, та інших. Психолого-педагогічні умови формування економічних компетентностей учнів розглядаються в працях М. Вачевського, Г. Костюк, В. Лозової, Т. Назаренко, Л.Новікової, Н. Пасічник, А. Усової, І. Прокопенко та інших. Проблема економізації шкільної географії на різних історичних етапах висвітлювалася в

наукових роботах М. Баранського, А. Даринського, Л. Круглик, О. Лосевої, Т. Назаренко, О. Топузова та ін. Теоретичні положення, практика створення підручників та реалізація сучасного підручника розроблені науковцями Й. Гілецький, Ф. Заставний, С.Кобернік, О. Савченко, Л. Тименко, О. Топузов та інші. Водночас для удосконалення освітнього процесу виникає необхідність у нових методичних підходах викладання дисципліни, перегляд пріоритетів та змісту географічної освіти відповідно до вимог суспільства.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні методики формування економічної компетентності у процесі вивчення світового господарства та природокористування у шкільних курсах географії.

Об'єкт дослідження – процес навчання географії у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – методика формування економічної компетентності у процесі вивчення світового господарства та природокористування у шкільних курсах географії.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- з'ясувати стан проблеми у педагогічній теорії та практиці закладів загальної середньої освіти;
- розкрити роль вивчення економіко змістової інформації у шкільних курсах географії у формуванні економічної компетентності учнів;
- розглянути форми та методи, технології організації процесу навчання географії;
- розробити критерії, показники визначення рівня сформованості економічної компетентності учнів під час вивчення географічних курсів;
- теоретично обґрунтувати, розробити та здійснити експериментальну перевірку ефективності методики формування економічної компетентності учнів.

Методи дослідження. Провідними методами в рамках нашого дослідження є: *теоретичні методи* (вивчення та аналіз науково-педагогічної, методичної літератури з проблем дослідження, навчальних програм з географії, підручників та посібників, Інтернет-ресурсів, аналіз і синтез педагогічного досвіду,

учнівсько-педагогічних колективів Мочулищенського та Колківського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Дубровицької міської ради); *емпіричні методи* (аналіз шкільної документації, бесіди з вчителями та учнями, діалог, опитування, спостереження за освітнім процесом, тестування, діагностування, моделювання практичних дій учнів в навчально-пізнавальній діяльності, організаційно-експериментальні (педагогічний експеримент), якісний аналіз, статистична обробка результатів експерименту).

Наукова новизна роботи - узагальнюються висновки щодо сучасного стану досліджуваної проблеми, теоретичні та методичні засади методики формування економічної компетентності учнів у процесі вивчення світового господарства та природокористування у курсах географії, уточнено змістові характеристики економічної компетентності учнів у процесі навчання географії.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у тому, що автором здійснено аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, практично реалізовано теоретичні й методичні основи методики формування економічної компетентності учнів в процесі навчання географії. Розроблено критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності учнів. Здійснено аналіз ефективності використання запропонованих форм, методів, технологій навчання географії в умовах закладу загальної середньої освіти. Результати досліджень та висновки можуть використовуватися в освітньому процесі під час підготовки майбутніх вчителів географії, для розробки методичних рекомендацій з методики навчання географії, під час проходження педагогічної практики студентами та вчителями-практиками.

Основні теоретичні положення роботи обговорювалися на засіданнях педагогічної ради Мочулищенського та Колківського закладів загальної середньої освіти I-III ступенів Дубровицької міської ради, на звітній науковій конференції викладачів, докторантів, аспірантів, співробітників та студентів, РДГУ (Рівне, 12 квітня, 2021).

Дослідження здійснювалося на базі Мочулищенського та Колківського закладів загальної середньої освіти I-III ступенів Дубровицької міської ради.

Дослідженням було охоплено 55 учнів 9 та 10 класів (24 – у контрольних групах (КГ), 31 – у експериментальних групах (ЕГ)).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (32 найменувань) та додатків. Повний текст роботи складає 69 сторінок, з них – 55 сторінок основного тексту. Робота містить 5 таблиць, 14 рисунків, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КУРСАХ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Роль вивчення економіко змістової інформації у шкільних курсах географії у формуванні економічної компетентності учнів

Навчальний шкільний курс з географії, фактично, відносяться до країнознавчої науки, оскільки ним передбачено вивчення природних, соціальних, економічних явищ та процесів, пояснення їх розподілу на Землі, материках, певних країнах чи регіонах.

У Державного стандарту базової і повної середньої освіти зазначається, що основним завданням шкільної географічної освіти є формування в учнів цілісної географічної картини світу, розкриття ролі географії у переході на сталий розвиток суспільства, вміння орієнтуватися в економічних, соціальних, екологічних, політичних подіях у державі і світі. Окрім того, географія є основою формування гуманістичного світогляду особистості, виховання дбайливого ставлення до природних ресурсів, любові до рідного краю, вироблення умінь і навичок екологічно грамотної поведінки у навколишньому середовищі.

Тому введення економіко змістової інформації в навчальну програму з географії впливає на рівень сформованості загальної географічної культури, економічної компетентності, ефективність прояву якої визначається рівнем засвоєння соціально-економічних знань та вмінням застосовувати ці знання на практиці.

Для реалізації головних завдань навчання географії у школі необхідне визначення чіткої структури, змісту програм і місце соціально-економічної інформації в системі географічних знань.

Ознайомлення з курсом географії слід розпочинати зі вступу до вивчення даного предмета, визначення ролі географічних знань у сучасному житті та діяльності людини. Кожен учень повинен розуміти, чому він вивчає географію, навіщо йому вміти користуватися основними сучасними джерелами

географічної інформації. У 6 класі учні знайомляться із загальними географічними поняттями, вивчають конкретні об'єкти, явища, процеси, що формують теоретичну основу географічних знань. (Навчальні програми, географія 6-9 класів, 2018)[23].

Значна увага зосереджена на формування в учнів предметних умінь:

- робота з картою;
- робота джерелами географічної інформації;
- спостереження за об'єктами і явищами та їх опис;
- читання графіків, діаграм тощо.

Програмою передбачено виконання практичних робіт та дослідницьких завдань.

У відповідності до принципу наступності у структуруванні географічного матеріалу пропедевтичними змістовими лініями у вивченні світового господарства є: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Підприємливість та фінансова грамотність» у курсі «Материків і океанів» 7 клас. Під час вивчення особливостей материків і океанів на уроках географії учні знайомляться з первинними поняття про політичну карту, населення, видами господарської діяльності населення окремої країни, регіону, екологічні проблеми людства; засвоюють знання про вплив природних умов на діяльність господарства окремих країн. Окрім того учні знайомляться з географічними та культурно-історичними особливостями народів різних країн світу, регіонів і материків в цілому, які безпосередньо пов'язані із середовищем існування, а також адаптацією до різноманітних природних умов тої чи іншої території.

Змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» передбачає формування умінь розв'язування простих економічних проблем, досягнення мети через об'єднання спільних зусиль у виконанні географічних досліджень й навчальних проектів.

У 8 класі школярі вивчають курс «Україна у світі: природа, населення», який орієнтований на продовження вивчення зазначених вище змістових ліній. В світлі змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» розглядається вплив людини, інтенсивне природокористування на природі комплекси країни,

правила поведінки в природному навколишньому середовищі, збереження унікальних природних ландшафтів тощо. Змістова лінія спрямована на формування в учнів певного стилю поведінки в навколишньому середовищі, а саме: на природоохоронних територіях, в зонах екологічного лиха, техногенного забруднення природного середовища, екстремальних умовах природних явищ.

Змістова лінія «Підприємливість і фінансова грамотність» розглядає ресурси з точки зору їх раціонального використання на сучасному етапі розвитку економіки та збереження для наступного покоління. На основі змістової складової формуються уміння визначати пріоритети, планувати свою діяльність, виокремлювати етапи в організації діяльності, які є важливими для досягнення цілей.

У 9 класі учні вивчають курс «Україна і світове господарство», яким завершується географічна освіта в основній школі. Мета навчального предмета полягає в ознайомленні учнів з сучасними тенденціями розвитку світового господарства, національного господарства України та визначення її місця в світовому господарстві. Курс включає такі розділи, а саме:

- «Національна економіка та світове господарство»;
- «Первинний сектор господарства»;
- «Вторинний сектор господарства»;
- «Третинний сектор господарства»;
- «Глобальні проблеми людства».

Відповідно до програми завданнями навчального предмету є:

- формування базових знань про суспільну географію, особливості розвитку національного й світового господарства;
- ознайомлення з структурою світового господарства, її відображення в економічному розвитку України;
- ознайомлення з основними глобальними проблемами людства, важливість міжнародного співробітництва у вирішенні проблем людства, їх мінімізації;

- формування умінь виявлення та аналізу економічних, екологічних та соціальних явищ та процесів на локальному, регіональному і глобальному рівнях;

- розвиток в учнів пізнавального інтересу до вивчення географії, самостійності у пошуковій навчальній діяльності (пошук різних джерел географічної і статистичної інформації, їх опрацювання), інтелектуальних та творчих здібностей.

Програма передбачає виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, наприклад, дослідження проблем й перспектив освоєння родовищ природного газу та нафти в Україні, традиційність використання продуктів харчування українцями та населенням сусідніх країн, дослідження і видів транспорту свого регіону, дослідження проявів глобальних проблем в регіоні проживання та ін. [23].

У курсі «Географія: регіони та країни» (10 клас) учні знайомляться з соціальними та економічними особливостями окремих країн та регіонів світу, регіональними непропорційностями у їх розвитку. В старшокласників формується географічна картина світу на прикладі розгляду сучасних соціально-економічних, екологічних, геополітичних аспектів, особливостей організації господарської діяльності в окремих країнах та регіонах. Розділ «Україна в міжнародному просторі», розкриває геопросторову структуру світу, допомагає визначити місце нашої країни на політичній карті світу, пріоритетні напрями сучасної геополітики України, економічні зв'язки на міжнародному рівні, розвиток процесів європейської інтеграції та сталого розвитку суспільства.

Навчальний предмет «Географічний простір Землі» в 11 класі знайомить учнів з сутністю географічної науки, підводить до інтегральних знань про природу, людину, господарську діяльність, формує розуміння загальних суспільних та географічних закономірностей у світовому просторі з метою переходу до сталого розвитку. Узагальнення знань відбувається на основі вивчення попередніх курсів географії та інших навчальних предметів.

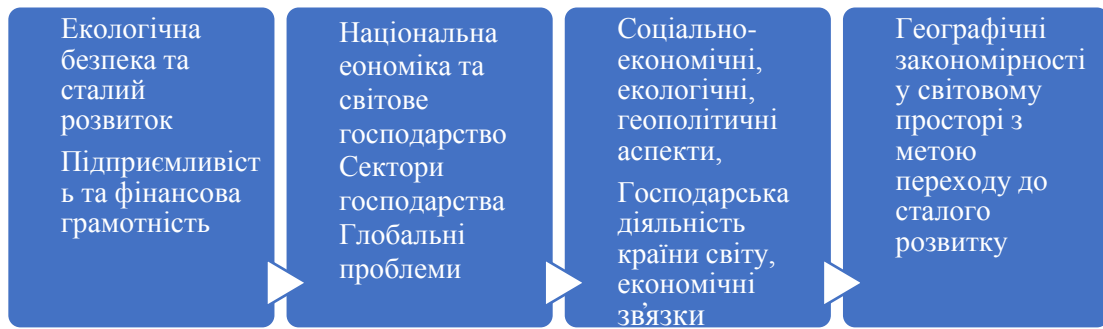

Рис. 1.1. Соціально-економічна інформація в системі географічних знань

Таким чином, географічний навчальний матеріал з географії містить і економічні знання, які необхідні для соціалізації особистості, адаптації до умов життєдіяльності. Навчальні курси «Україна світове господарство», «Географія: регіони та країни», зокрема, теми «Світове господарство», «Галузевий склад світового господарства», «Регіони світу», «Глобалізація світового господарства», «НТР – крок у майбутнє» та інші знайомлять з економічними поняттями, явищами та процесами, створюючи змістову систему економічних знань [24].

Економічна компетентність учнів поглиблюється у процесі вивчення глобальних господарських проблем, розкриття ролі окремих держав, об'єднань, організацій у світовій економіці, визначення проблем і перспектив економічної інтеграції України тощо. В учнів складається повноцінне уявлення про територіальну організацію господарства, відбувається розвиток економічного мислення, формується економічна культура.

1.2. Основні економічні терміни й поняття у шкільному курсі географії

Географічна наука включає пізнання знань, уявлення й поняття про географічні явища та процеси. Це вимагає від вчителя географії формування в учнів не лише просторових (конкретних), але й абстрактних понять, що дозволяє розвивати дискурсивне мислення (вирішення поставлених задач на основі

логічного міркування, в якому результат попереднього завдання обумовлює наступне рішення).

Понятійно-термінологічний апарат географії представлений в підручниках з географії [3;4;5;28] у формі визначення, пояснення. Формування в учнів наукових понять здійснюється вчителем через пояснення, з'ясування основних географічних закономірностей.

До географічних понять, що містять в собі економічно змістову компоненту слід віднести «трудові ресурси», «зайнятість», «ринок праці», «безробіття», «урбанізація», «ресурсозабезпеченість», «міжнародний поділ праці», «структура економіки», «світове господарство», «глобалізація» тощо. Вони відображені в понятійному апараті природничої і суспільної географії.

Навчальний зміст курсів географії відображає складову екологічної та економічної освіти і виховання учнів. Наведемо приклади екологічних та економічних знань у курсі географії для 10 класу:

Зміст екологічних знань:

- світові природні ресурси, природокористування, забруднення навколишнього середовища, взаємодія суспільства і природи;
- розміщення населення, демографічний вибух та демографічна криза, соціально-екологічне життя людей;
- ресурсозберігаюча, природоохоронна функції техніки та технологій, екологічні проблеми розвитку сучасних виробництв;
- міжнародні екополітичні відносини, проблема використання природних ресурсів тощо;

Зміст економічних знань:

- ресурсозабезпеченість;
- соціально-економічні чинники географії населення;
- національна економіка, міжнародний географічний поділ праці, сучасна просторова структура економіки;
- економічні передумови глобалізації;
- галузевий склад світового господарства;

- європейська уніфікація, політична й економічна інтеграція, інтенсифікація геопросторових зв'язків, господарство країн регіонів тощо [24].

Теоретичні відомості про сучасний економічний розвиток України та світу.

Важливою особливістю сучасного економічного розвитку є глобалізація господарської діяльності, що обумовлює стійкі міжнародні взаємовідносини на основі міжнародного поділу праці.

Міжнародний поділ праці – вища міра розвитку розподілу трудової діяльності між країнами, які взаємодоповнюють одна одну міжнародним обміном товарів та послуг, результатами різних видів діяльності (Кривенко, 2001) [20]. Розподіл трудових ресурсів пов'язаний зі спеціалізацією окремих країн, їх об'єднань, підприємств з виробництва окремої продукції (частин продукції) з метою випуску кінцевої продукції. Міжнародний поділ праці здійснюється на виробничому та територіальному рівнях і формує міжнародну спеціалізацію та міжнародну корпорацію. Виробнича сфера включає міжгалузевий, внутрішньогалузевий розподіл, окремі підприємства. Територіальна сторона об'єднання технологічними можливостями і об'єднує окремі країни, групи країн, регіони світу (Рис.1.2).

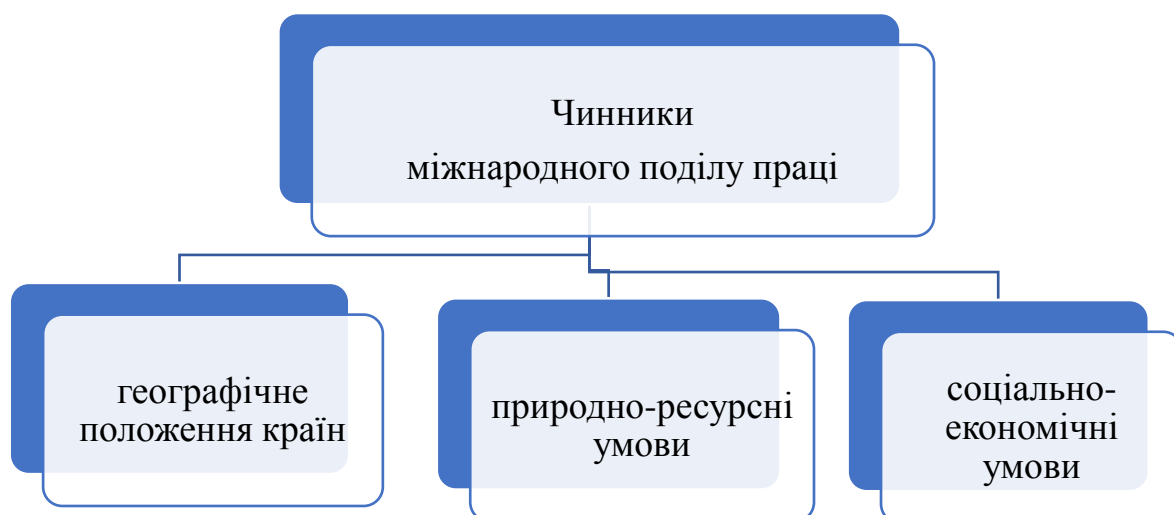

Рис.1.2. Чинники міжнародного поділу праці

Світове господарство розглядають як систему національних економік країн, які взаємопов'язані між собою, а також як систему транснаціональних

корпорацій, які вважаються чи не найголовнішою ланкою у світових господарських зв'язках. У транснаціональних корпораціях зосереджується виробництво продукції та її збут на світовому ринку.

На сучасному етапі розвитку світового господарства визначають складові його структури, яка представлена на рис. 1.3.

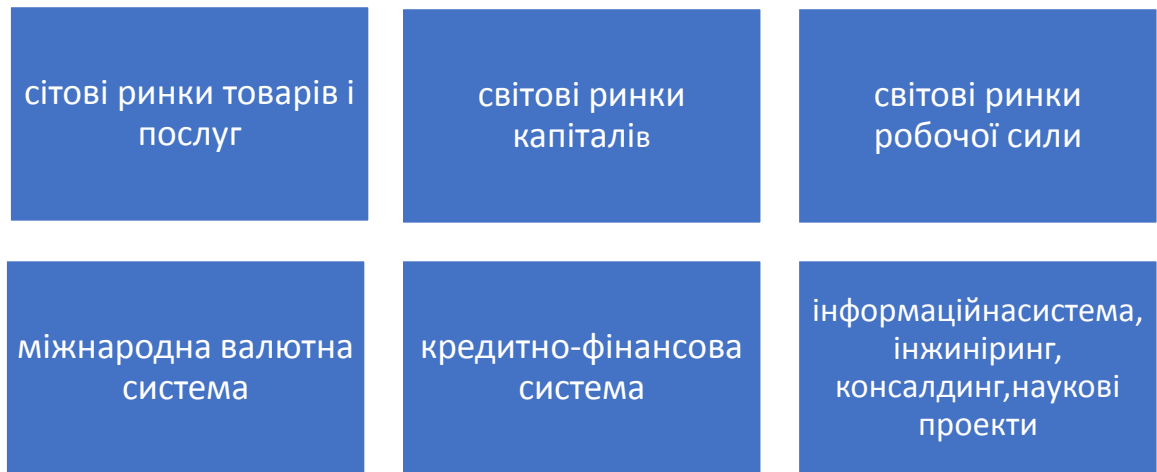

Рис.1.3. Структура світового господарства[31]

Отже, передумовами формування світового господарства – об'єднаної системи національних економік країн є:

- міжнародний поділ праці;
- торгово-виробничі відносини;
- науково-політичні зв'язки;
- економічні вигоди.

Мотивацією до розвитку світових господарських зав'язків є отримання прибутків. Підтримуючи цю ідею Сміт А. та Рікардо Д. розробили «Теорію порівняльних витрат», які продовжили розвивати у ХХ ст. вчені Гекшер Б. і Олін Б. Поршер М. Торгівля товарами на міжнародному рівні здійснюється через експорт, тобто вивезення товарів з країни на світовий ринок для продажу та імпорт - ввезення іноземних товарів у країну. Обсяг експорту та імпорту товарів складає торговий оборот країни, що є важливим показником входження країни у світову торгівлю [31].

Міжнародна економічна інтеграція дає можливість регулювати економічні процеси на міжнародному рівні, створення регіонального міждержавного господарського комплексу, міждержавного переміщення фінансових ресурсів, робочої сили та товарів, вирівнювання економічного розвитку учасників інтеграційних об'єднань.

Інтеграційні об'єднання

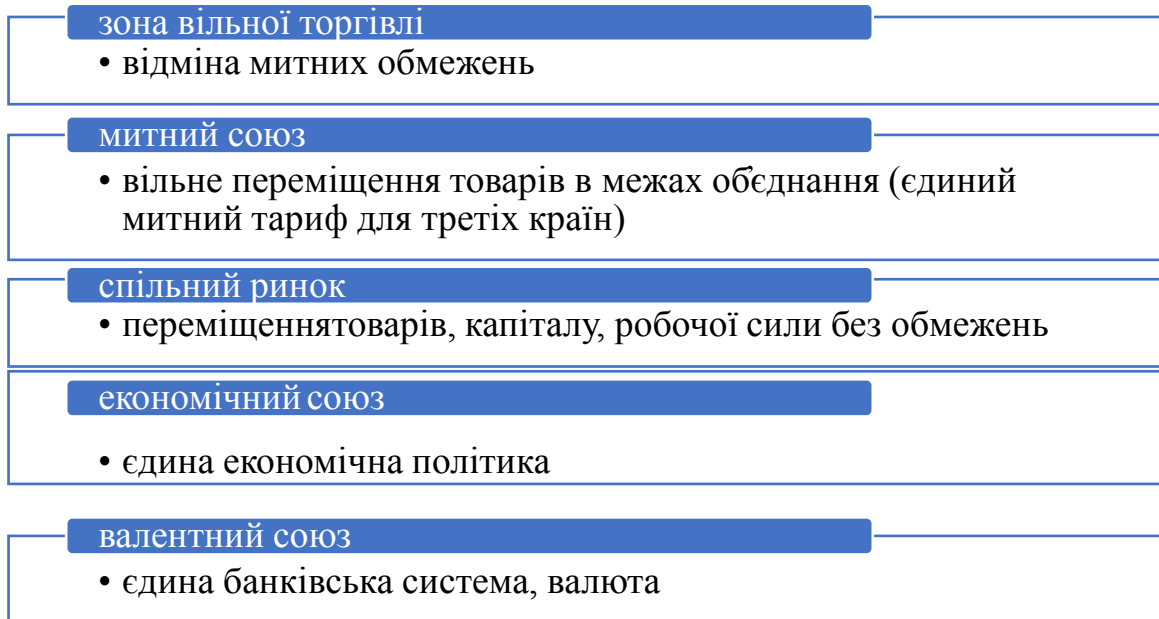

Рис. 1.4. Інтеграційні об'єднання

Зауважимо, що в 1992 році Україна вступила до Міжнародного валютного фонду, який надає фінансову підтримку і здійснює контроль за дотриманням відповідних умов (політичних, економічних) у фінансовій сфері своїх членів. Членство МВФ, дає можливість увійти до Світового банку.

Основними цілями Світового банку є:

- зменшення бідності;
- підвищення якості; життя стандартів шляхом
- сприяння економічному розвитку країн-членів;
- залучення ресурсів до країн, що розвиваються.

Україна у міжнародному поділі праці визначається такими галузями:

- добувна промисловість,
- сільське господарство,

- галузі, які розвиваються на базі зазначених. Структуру експорту складають товари сировинних галузей, продукція первинної переробки. Структура вимагає покращення стану.

Партнерами у зовнішній торгівлі України є близько 190 країн. Найбільші інвестори України є: США, Німеччина, Південна Корея, Великобританія, Росія, Кіпр, Нідерланди, Швейцарія. Харчова промисловість, машинобудування, металообробка та торгівля виступають найпривабливішими галузями для вкладення іноземних капіталів.

Досить складним і суперечливим явищем для України є міграція працездатного населення, висококваліфікованих фахівців. Трудові мігранти потрапляють до Польщі, Чехії, Італії, Португалії, Іспанії, Німеччини, Греції, Великобританії, Ізраїлю, Канади, США, Австралії, Аргентини та інших країн. За статистичними даними за межами країни як трудові мігранти перебуває понад 5 млн. українців. Саме розвиток національної економіки, підвищення рівня життя населення може змінити ситуацію в країні докорінно[13].

Для України важливе значення має європейський напрямок економічної діяльності. Наразі економічна діяльність здійснюється на основі угод про партнерство. Окремі регіони України входять до єврорегіонів з метою розробки проектів співробітництва, а саме:

- «Карпатський» (спільно з територіями Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини),
- «Західний Буг» (спільно з територіями Білорусі і Польщі),
- «Нижній Дунай» і «Верхній Прут» (з прилеглими територіями Молдови і Румунії) [13].

Таким чином, українське національне господарство недостатньо залучене до зовнішньоекономічного співробітництва. На шляху до інтеграції у світове господарство зроблено перші кроки щодо створення спільних з іноземними інвесторами підприємств та налагодження співпраці з іноземними партнерами.

1.3. Поняття економічної компетентності учня

Географічна освіта на сучасному етапі здійснюється в рамках компетентнісного підходу. Дослідженню аспектів проблеми розробки компетентнісного підходу до навчання присвячено праці В. Краєвського, О. Топузова, А. Хуторського, В. Яценко, І. Журавля, П. Скавронського та інших. На їх думку компетентісний підхід у навчанні географії забезпечує формування географічних знань та вмінь учнів, навичок самостійної пізнавальної діяльності та досвіду застосування набутих знань.

В педагогічній літературі компетентність розглядають як сукупність знань, умінь, навичок, творчу діяльність, емоційно-ціннісні установки і здібності учня, які сформувалися на основі власного досвіду [32]. Отже, результат досягнення освітніх норм (відповідно до програми) відображається у компетентності учня.

Компетентність учня – це сукупність його інтелектуальних та фізичних якостей, здібностей, необхідних для ефективного та самостійного вирішення життєвих ситуацій, прийняття рішень та відповідальності за їх реалізацію.

Овсюк Н.В. виділяє такі етапи формування економічної компетентності учнів основної та старшої ланки:

- етап 1 - передача учням базових економічних знань;
- етап 2 - підготовка учнів до економічної (виробничої) діяльності (використання різноманітних форм організації праці);
- етап 3 - поглиблена підготовка учнів у старшій школі (професійна спрямованість) [26].

В розрізі зазначеного Карась Ю. О. виділяє також три етапи формування економічної компетентності старшокласників. Автор розглядає загальну економічну підготовку учнів у початковій та середніх ланках школи (базовий рівень знань про загальну та особисту економіку, старшокласники знайомляться з фундаментальними економічними явищами (виробничі, трудові ресурси, виробництво, продукт, економічні потреби, економічна ефективність тощо). Наступний етап передбачає профільне навчання учнів, підготовка випускників до здобуття вищої освіти за економічним профілем. Третій етап - базова або

початкова професійна економічна підготовка учнів (формування навичок підприємницької діяльності). Все вище перераховане базується на зростаючих потребах економічної грамотності особистості, що має змогу почати свою розбудову шляхом ефективного засвоєння економічних знань учнями середньої школи. Це дасть змогу учневі в майбутньому приймати економічно грамотні рішення в особистому та професійному житті [15].

Краєвський В.В. виділяє основні характеристики компетентності [17]:

- ефективність використання здібностей особистості для здійснення навчальної діяльності;
- освоєння знаннями, вміннями та навичками (досвідом), їх використання у самостійній пізнавальній діяльності;
- налагодження співпраці з іншими учасниками освітнього процесу;
- інтеграція знань, здібностей учня, емоційно-ціннісних установок у навчальній діяльності;
- ефективне виконання навчальної діяльності через саморегулювання, самооцінку, адаптивну реакцією на зміни в соціальному середовищі.

У процесі формування основних предметних географічних компетентностей учнів необхідно враховувати усі їхні складові:

- мотиваційний компонент (готовність учня до прояву компетентності);
- когнітивний компонент (оволодіння знаннями);
- діяльнісний компонент (застосування географічних знань, умінь і навичок у практичній діяльності, набуття досвіду);
- ціннісний компонент (ставлення учня до пізнавальної діяльності).

Зазначимо, що процес оволодіння знаннями здійснюється у логічній єдності таких ланок, як сприймання нового матеріалу, осмислення навчального матеріалу, запам'ятовування та його застосування. Емпіричні знання (географічна номенклатура, уявлення, факти) становлять підґрунтя для системи теоретичних знань. В умовах школи формування наукових знань з географії вимагає розкриття просторових, причинно-наслідкових, міжкомпонентних зв'язків природного середовища та господарською діяльністю людини.

Таким чином, компетентнісний підхід в географічній освіті передбачає необхідність здійснення учнями інформаційного пошуку необхідної загальної географічної, соціально-економічної інформації, розв'язування задач, досліджень, критичне оцінювання географічної, економічної інформації, що відповідає складовим економіко-географічної компетентності.

В науковій педагогічній літературі немає однозначного розуміння щодо сутності «економічна компетентність». Аналіз літературних джерел дав можливість виділити основні підходи до розуміння економічної компетентності та виділення її складових. Серед них:

- О. Ануфрієва вважає, що економічна компетентність відображає економічні знання, уміння, досвід, економічну культуру, мислення, інтерес до професійної компетентності [12];

- М. Бабкіна, І. Сасова економічну компетентність розкривають з точки зору характеристик економічних якостей особистості;

- Л. Бляхман визначає економічне мислення як важливий структурний елемент формування економічної компетентності, зосереджує увагу необхідності усвідомлення особливостей економічного розвитку суспільства, наявності економічних знань та їх практичне застосування [1];

- О. Джалілова, Б. Іткіна, Л. М. Фалевич економічну компетентність розглядають як характеристику економічних знань, умінь та навичок;

- Г. Костюк, В. Лозова, Г. Усова Л. Новікова, О. Собчук, О. Шпак та інші під економічною компетентністю учнів розуміють форму практичного засвоєння результатів пізнавальної економічної діяльності;

- І. Зязюн, В. Семиченко, М. Криловець, В. Корнєєв, М. Топузов визначають як активне включення особистості в навчально-пізнавальний процес, трудову діяльність, активізації її самостійності.

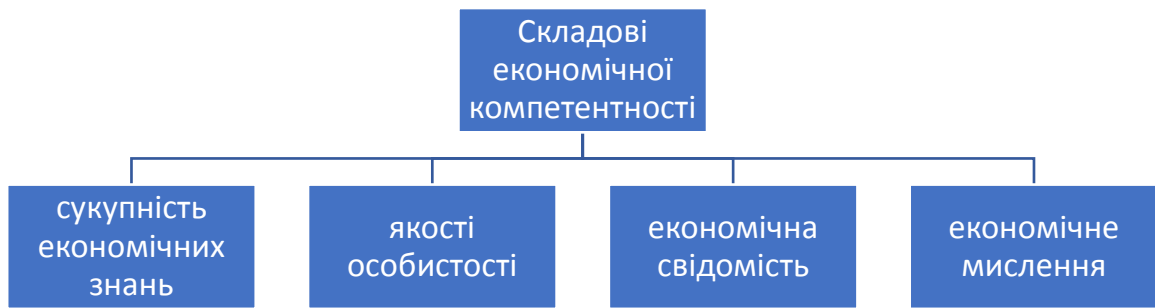

Рис. 1.5. Структура економічної компетентності учня

Формування економічних знань у процесі вивчення географії передбачає:

- знати основні економічні поняття, визначати їх ознаки;
- розуміння економічних процесів та явищ, визначати фактори розвитку в господарстві;
- характеризувати економічні показники, виокремлювати взаємозв'язки в соціально-економічному секторі;
- орієнтуватися в економічному житті країни, аналізувати вплив різних факторів на економіку країни, тощо.

До економічних якостей відносять:

- вміння оцінювати власні результати, знаходити та усувати недоліки;
- застосування набутих економічних знань на практиці, власному економічному житті;
- інтерес до пізнавальної економічної діяльності.

Економічна свідомість:

- рівень економічної грамотності;
- формування господарської відповідальності;
- виховання відповідального громадянина суспільства.

Попадинець О. В. та інші наголошують, що економічне мислення відображає не є лише теоретичні економічні знання, а й здатність особистості свідомого застосувати їх у практичному житті. Відтак формується модель економічної поведінки [29].

Отже, формування в учнів закладу середньої загальної освіти економічної компетентності на уроках географії сприятиме соціалізації молодого покоління, підготовки до життя, активізуватиме ініціативність, творчий пошук для розв'язання життєвих проблем.

Ми вважаємо, що процес формування економічної компетентності учнів забезпечується спільною діяльністю учасників освітнього процесу (вчителя та учня), спрямованої на оволодіння учнями знань географічної науки, поступове формування економічних понять, умінь і навичок, які необхідні для компетентної діяльності, та їх удосконалення.

Враховуючи суспільну необхідність, економічні терміни й поняття вводяться у 9-му класі, якими забезпечується загальноосвітня та соціальна підготовка учнів. Разом з тим удосконалення змістової складової з географії сприятиме кращому розумінню сутності географічних і економічних явищ, процесів учнями старшої школи, це дозволить їм зрозуміти значення економічної компетентності у житті.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «УКРАЇНА ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

2.1. Аналіз чинних програм і підручників з географії

Важливим етапом у роботі вчителя географії щодо організації освітнього процесу є ознайомлення зі змістовими лініями програм та аналіз підручників для стандартного та профільного рівнів навчання географії.

Географічна освіта є компонентою освітньої галузі «Природознавство» (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011) [10].

Керівними ідеями, що визначають зміст програм з географії для старшої школи базового та академічного рівнів є дидактичні принципи, а саме:

- науковості;
- неперервності й наступності шкільної географічної освіти;
- інтеграції змісту на основі міжпредметних зв'язків;
- гуманізації та гуманітаризації;
- відповідності (врахування вікових особливостей учнів у диференціації змісту навчального матеріалу).

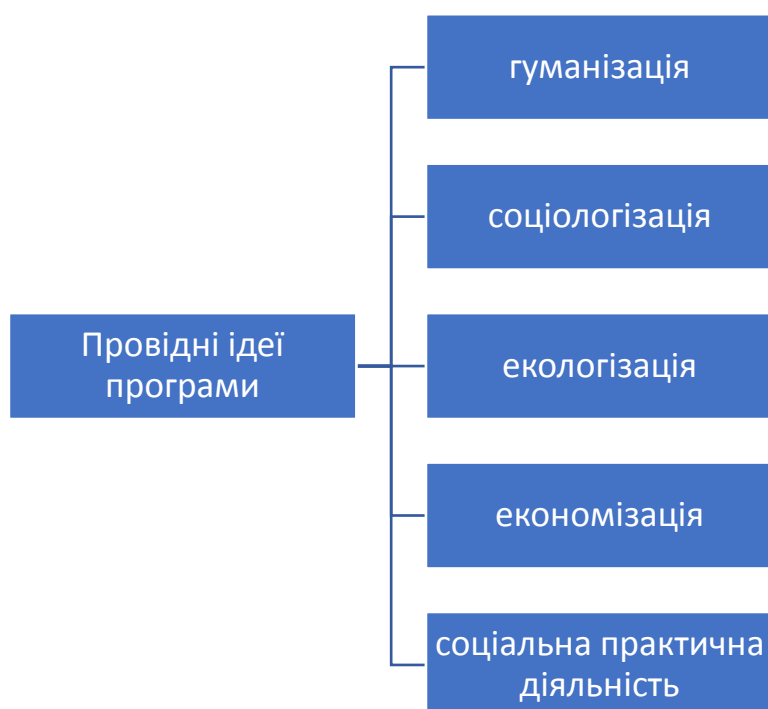

Рис. 2.1. Особливості вивчення географії у класах стандартного (базового) і академічного рівнів

Модернізація сучасної географічної освіти, провідні ідеї програми визначають завдання вивчення географії у старшій школі:

- засвоєння учнями системи знань про різноманітність та динамічність світу, взаємозв'язки в природних системах, населення і господарства на локальному, регіональному, світовому рівнях, глобальні проблеми світу;

- розуміння специфіки регіонів і окремих країн світу;

- застосування географічного (глобального, регіонального, локального) підходу для здійснення аналізу економічних та соціальних процесів і явищ;

- формування вмінь використовувати географічну інформацію для оцінювання сучасних соціально-економічних процесів;

- виховання толерантності, поваги до народів та їх культури;

- розвиток пізнавальної діяльності, творчого потенціалу учнів.

У 10 класі старшокласники вивчають навчальний предмет «Регіони і країни світу», який спрямований на з'ясування регіональних та глобальних процесів, явищ, що відбуваються в окремих регіонах та у світі. Навчальна програма для 10 класу передбачає вивчення таких розділів: Вступ, Європа, Азія, Америка, Африка, «Україна в міжнародному просторі» [24].

Навчальний курс спрямований на формування учнів цілісного уявлення про навколишній світ на основі взаємозв'язків природи, населення, світового господарства; просторово мислення, виховання поваги та любові до своєї Батьківщини, до історичного минулого та культури інших країн, народів.

В 11 класі увагу акцентують на основних закономірностях розвитку географічної оболонки та її структурну особливість, зокрема, широтну (горизонтальну) зональність. Розглядають основні закони еволюції, цілісності екосистем, колообігу речовин і енергії відповідно до екологічних умов. Навчальна програма включає такі розділи: «Топографія та картографія», «Загальні закономірності географічної оболонки Землі», «Загальні суспільно-географічні закономірності світу», «Суспільна географія України».

Профільний рівень вивчення географії дозволяє глибше використовувати культурологічні та загальноосвітні можливості географічної науки, що впливає на профорієнтацію старшокласника, вибору продовження вищої освіти у

відповідній галузі на основі сформованих географічних знань, умінь та практичних навичок.

Навчальний предмет «Географія» сприяє завершенню формування географічної компетентності старшокласників.

Одним із засобів навчання географії, джерелом інтегрованих знань про навколишній світ, який охоплює біологічні, математичні, історичні, економічні та соціальні знання виступає підручник з географії. Сучасний підручник має надавати не лише географічний матеріал (інформацію), а й сприяти всебічному розвитку особистості. Тому він має бути науково-достовірним, водночас цікавим, щоб мотивувати учнів до пізнавальної діяльності, розвивати інтерес до географічних знань.

Підручники для старшої школи мають бути логічним продовженням підручників з географії для середньої ланки освіти, і зберігати загальні дидактичні принципи і підходи до побудови змістового наповнення. Принципи науковості, доступності, наступності (фізична географія – економічна географія); та предметні – висвітлення тенденцій сучасного розвитку світу, поєднання регіонального, країнознавчого, галузевого підходів до розкриття соціально-економічних процесів у змісту навчального предмета «Соціально-економічна географія», сприятимуть системному формуванню знань і вмінь старшокласників.

Підручники з географії для 10-го класу авторів В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова (видавництво «Генеза») та С.Г. Кобернік., Р.Р. Коваленко (видавництво «Оберіг») відповідають психолого-педагогічним вимогам.

В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова деталізують інформацію про регіони і окремі країни світу, зокрема, держав сусідів України, особливості сучасного геополітичного простору України, інших країн, які є членами Європейського союзу. Представлена додаткова інформація сприятиме поглибленому вивченню окремих питань з економічної географії. Запропоновані рубрики «Проблема», «Прогноз» спрямовують увагу на поглиблення знань, формування прогностичних вмінь. Внутрішньопредметні зв'язки реалізує рубрика «Географічна розминка». Диференційована система запитань та завдань дає

учителеві можливість організувати самостійну роботу учнів та використати різноманітні методи й прийоми навчання на етапі засвоєння матеріалу.

С.Г. Кобернік., Р.Р. Коваленко розробили авторську модель змісту підручника (Рис.2.2).

шмуцтитул	мотиваційний блок	основний блок
<ul style="list-style-type: none"> • слайди (об'єкти, процеси, явища) • стисла інформація, статистика 	<ul style="list-style-type: none"> • вимоги до знань та вмінь • анонсування теми 	<ul style="list-style-type: none"> • виклад програмного матеріалу • аналітичні та проблемні завдання • ілюстративний матеріал
висновки	запитання та завдання до самоконтролю	Рубрика "Сторінка для допитливих"
<ul style="list-style-type: none"> • коротко про головне 	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка рівня засвоєння навчальної інформації 	<ul style="list-style-type: none"> • додаткова інформація
<i>Програмні практичні роботи</i>	<i>перевірка навчальних досягнень школярів</i>	самостійна робота
<ul style="list-style-type: none"> • алгоритм дій: мета, обладнання, перелік завдань, зразки для їх виконання 	<ul style="list-style-type: none"> • тестові завдання • географічна номенклатура • аналітичні завдання 	<ul style="list-style-type: none"> • тематика завдань • тематика доповідей

Рис. 2.2. Модель змісту підручника (С. Кобернік., Р. Коваленко)

Особливості побудови підручників з географії для 9 класу ЗНЗ. Наведемо декілька прикладів.

Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (Бойко В. М та ін.) У підручнику відображені новітні зміни в сучасній національній економіці України та світовому господарстві, має навігаційну

систему, ілюстрований графічним матеріалом, малюнками, що допомагають зосередитися на основній інформації і краще її запам'ятати. Додатковий матеріал посилює мотиваційну функцію до вивчення географії, подається у вигляді окремих рубрик, а саме: «подорож у слово» (тлумачення термінів), «Україна у просторі і часі», «Світ у просторі і часі» (відомості для розширення й поглиблення знань з теми), «Рекорди України» і «Рекорди світу» (економічні показники).

Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (Гілецький Й.Р. та ін.). Підручник зберігає структуру, змістовий контент навчальної програми з географії, містить основні, додаткові тексти, таблиці, фотографії, діаграми, структурні схеми, картосхеми, алгоритми виконання практичних завдань та фактичні дані для їх виконання. Основні терміни та поняття подані у словнику. У підручнику представлені рубрики «Чи відомо вам, що...», «Закріплюємо знання», «Застосовуємо знання, працюємо творчо», які мотивують учнів до творчого пошуку та виконання завдань.

Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В). Зазначений підручник реалізує зміст курсу «Україна і світове господарство» повністю. Містить авторські карти, схеми, таблиці, малюнки, які сприяють формуванню географічного мислення учнів, розкриттю сутності головних економічних процесів та явищ в Україні та їх взаємодії зі світовими. Наведені карти, що відображають стан економічної діяльності логічно доповнюються картою «Первинний і вторинний сектори господарства».

Зазначені рубрики «Відкриваємо Україну», «Міцні знання – стратегічне мислення», «Світові можливості», «Додатки». Кейси рубрик містять цитати, дискусійні питання, рольові ігри, сприяють самостійності учнів, спрямованні на виявлення їх творчого потенціалу. Такі завдання сприяють формуванню життєвих компетентностей.

Підручники з географії для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів інших авторів (С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, Кам'янець-Подільський, видавництво «Абетка»; П.О. Масляк, С.Л. Капіруліна, видавництво «Аксіома»;

О. Ф. Надтока, О. М., Топузов, УОВЦ «Оріон») укладені відповідно до програми, змістове наповнення яких відповідає основним навчально-виховним ідеям географічної освіти основної школи.

Таким чином, представлені підручники виступають так званим дидактичним комплексом, який спрямований на особистісно-зорієнтований, діяльнісний та компетентнісний характер навчання географії. Основне завдання підручника допомогти учням самостійно закріпити пройдений географічний матеріал на уроці.

2.2. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії

Останнім часом в педагогічній науці все частіше використовують поняття «технологія навчання». У педагогічній літературі ми можемо знайти його психолого-педагогічне обґрунтування даного поняття можна знайти у працях В. Безпалько, М. Кларін, В. Монахов, Г. Селевко, І. Підласий, О. Пехота, та ін. Методичні аспекти технології навчання географії висвітлені у працях В. Корнєєва.

До ефективних технологій в організації навчальної діяльності учнів з географії належать: формування прийомів навчально-пізнавальної діяльності, програмованого навчання, диференційованого навчання, навчально-ігрової діяльності, комунікативної діяльності, застосування географічних навчальних моделей, перспективно-випереджувального навчання, інтерактивного навчання, проектної діяльності, комп'ютерного, проблемного навчання та інші [11].

Ряд науковців вважають, що однією з оптимальних технологій управління процесом засвоєння географічних знань та вмінь учнями є програмоване навчання географії. Визначені основні підходи до навчального процесу географії:

- керівництво вчителем навчально-пізнавальною діяльністю учнів;
- організація інформаційного процесу;
- забезпечення індивідуалізації навчання.

Технологія ґрунтується на стимулах і реакціях учня, тобто забезпечення позитивної атмосфери, у разі невдачі вчитель спрямовує учня на доопрацювання теми. Така організація роботи забезпечує поступовий рух уперед та досягнення успіху у навчанні.

Складність створення оптимальних умов індивідуального режиму навчання учнів у школі обумовлює використання диференційованого підходу до організації пізнавальної діяльності учнів на уроках географії. Навчальну технологію можна застосовувати на всіх етапах навчального процесу. Вчитель поділяє учнів на умовні групи враховуючи такі особистісні:

- рівень сформованості знань з географії, умінь та навичок;
- інтелектуальні уміння учнів;
- інтерес учнів до вивчення географії, їх ставлення.

Відповідно до такого розподілу створюються різнорівневі навчальні завдання (зміст, обсяг, складність виконання завдань яких різний). При використанні зазначеної технології застосовуються групова форма організації начально-пізнавальної діяльності учнів.

У педагогічній практиці з географії поширеною є технології ігрової діяльності учнів. Саме дидактичні ігри дають змогу активізувати учнів до навчально-пізнавальної діяльності, усунути труднощі щодо оволодіння ними навчальним матеріалом з географії.

Ігрова навчальна технологія передбачає застосування стимулюючих ігрових засобів.

Принципами реалізації ігрової технології:

- постановка мети у формі ігрової задачі;
- організація навчальної діяльності учнів за правилами гри;
- присутність елемента змагання;
- ступінь успішності виконання завдань залежить від конкретного ігрового результату.

Ігрові навчальні технології сприяє формуванню географічних компетентностей учнів та посилює інтерес до географії.

У вивченні навчального матеріалу великими тематичними блоками варто застосовувати графічно-знакові географічні моделі (М. Винокур і О. Скуратович).

Умови застосування технології:

- виокремлення тематичних блоків уроків (різняються за метою й різноманітністю методів та методичних прийомів, засобів, форм);
- застосування графічних моделей на всіх етапах навчання географії (окрім тематичного й підсумкового контролю знань учнів);
- досвіду застосування через багаторазове повторення навчального матеріалу;
- контроль та корекція географічних знань учнів;
- покращення навчальних результатів (принципу «відкритих можливостей»).

Творчий підхід до організації навчання географії вимагає застосування технології комунікативної діяльності учнів. Учитель повинен володіти прийомами бесіди, вмінням вести дискусію й залучити до неї усіх учасників освітнього процесу. У темах кожного курсу з географії є багато проблемних питань, тому організація активного обговорення навчального матеріалу є необхідною умовою навчального процесу.

Перспективно-випереджувальне навчання, перш за все, спрямоване на активність учнів в навчально-пізнавальній діяльності з високим та середнім рівнем знань. Технологія передбачає заздалегідь ознайомити учнів з додатковим (або дещо складнішим) навчальним матеріалом, зміст якого може виходити за рамки програми. На уроках учні матимуть змогу ознайомити з додатковою інформацією, навчати розв'язувати практичні задачі своїх однокласників, виступати консультантом, керівником групи під час навчально-пізнавальної діяльності.

Інтерактивні технології навчання передбачають застосування моделі взаємодії вчителя з учнем під час уроку географії. Завдяки спілкуванню, взаємонавчанню, отриманню досвіду пошукової навчально-пізнавальної діяльності забезпечується формування географічних компетентностей учнів.

Обов'язковим компонентом уроку є прослуховування «Інструктажу проведення уроку й визначенням критеріїв оцінювання діяльності учнів». Інструктаж може змінюватися відповідно до умов [11].

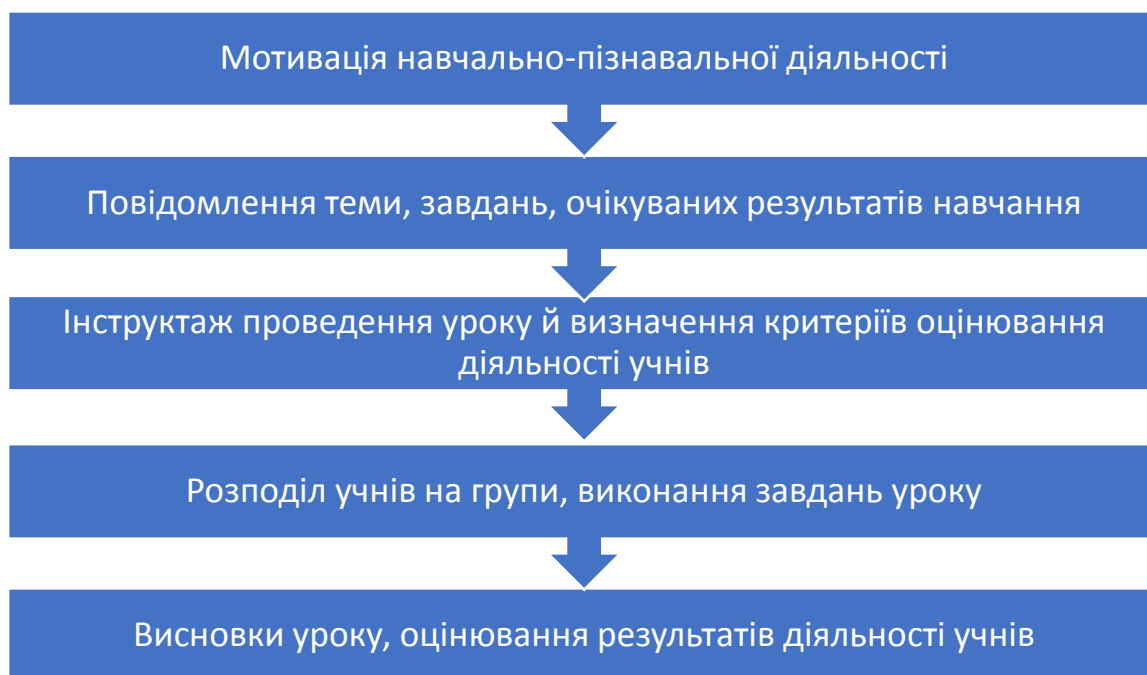

Рис.2.3. Структура уроку із застосуванням інтерактивної технології навчання географії

Головною метою застосування технології проектної діяльності на уроках географії є розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів. Учні самостійно формують свої географічні знання й орієнтуються в інформаційному просторі. Вчитель організовує дослідницьку діяльність учнів, у процесі якої діти вивчають об'єкти, процеси, явища навколишнього середовища на місцевому рівні. [11].

У курсах вивчення географії доцільно пропонувати учням опрацьовувати деякий матеріал самостійно. В деякій мірі це стимулює пізнавальну діяльність школярів; спонукає їх до складання характеристик територій, використовуючи типові плани комплексної оцінки регіонів та окремих країн; розвиває навички самостійного пошуку інформаційних і наукових джерел, аналізу подій, прогнозування і проектування.

Курси географії мають практичну спрямованість, яка втілюється під час виконання практичних робіт, аналітичних задач та досліджень, які спрямовані на:

- розвиток умінь і навичок роботи з джерелами інформації та географічними картами;

- розв'язання географічних, соціально-економічних й екологічних задач. Такі задачі можуть бути різної складності і спрямування, виконуються, як правило, за допомогою інструкцій, правил, алгоритмів, плану, настанов тощо;

- здійснення аналізу;

- проведення міні-досліджень;

- участь у дискусіях, семінарах, круглих столах, ділових іграх;

- підготовка презентацій;

- виконання творчих робіт;

- виконання індивідуальних, колективних проектів.

Зауважимо, що учні за бажанням можуть обирати одне-два дослідження упродовж року із запропонованої тематики і виконувати індивідуально або колективно.

Особливістю проблемної технології навчання географії є обов'язкова постановка вчителем пізнавальних завдань, що викликають в учнів здивування, нерозуміння, що супроводжується певними здогадками. Проблемні завдання мають спрямовуватися не лише на формування в учнів системи географічних знань та умінь, а й пізнавального інтересу до географії, включення розумових процесів, пошук шляхів до розкриття сутності нових понять. Функції проблемного навчання представлені на рис.2.4.

Використовуючи методи наукового дослідження учні набувають досвіду розв'язування теоретичних та практичних задач, застосовують знання в нових ситуаціях.

Рис.2.4. Функції проблемного навчання географії

Отже проблемне навчання географії вимагає відповідної підготовки вчителя - застосування певних методів та прийомів навчання, підготовка відповідного навчального матеріалу, постановка проблемних ситуацій, їх послідовність розв'язку, залучення учнів до дослідницької діяльності (розв'язання поставлених проблем).

Організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у проблемному навчанні включає:

- складання плану дій, відбір інформаційних джерел,
- порівняння географічних даних за різними джерелами,
- створення навчальних моделей, їх аналіз,
- деталізація причинно-наслідкових зв'язків географічних явищ, процесів,
- уточнення результатів,
- оцінювання результатів,
- формулювання висновків.

Все частіше у педагогічній практиці вчителі використовують комп'ютерні засоби навчання. На уроках використовують презентації, представлення проектів, за допомогою комп'ютерних програм проводять тестову перевірку знань учнів. Комп'ютерні технології дають можливості для творчого пошуку, підвищують ефективність самостійної роботи школярів.

Таким чином, ефективність застосування будь-якої технології навчання передбачає системне поєднання усіх її елементів, а також створення відповідних умов для її інтегрованого застосування.

2.3. Методи й прийоми формування економічної компетентності учнів уроках географії

Компетентісно орієнтоване навчання спрямоване на те, щоб отримані знання учні могли використовувати для успішної самореалізації в соціальному середовищі, оцінювання різних життєвих ситуацій, розв'язання проблем. Тому змістова частина географічної освіти визначена як необхідна та корисна за межами навчального закладу. Сьогодні дослідження питань щодо компетентісного підходу до навчання набуває актуальності, педагоги та науковці шукають оптимальні шляхи організації освітнього процесу.

Однією з предметних компетентностей, яка формується під час вивчення курсу географії в учнів в загальноосвітньому навчальному закладі є економічна компетентність, що охоплює економічні знання, економічну інформацію, вміння і навички оцінювання, вибору та використання інформації у вирішенні практичних завдань в реальному житті. В рамках нашого дослідження у структурі шкільної географічної освіти важлива роль у формуванні економічної компетентності відводиться курсам «Україна і світове господарство» (9 клас), «Географія: регіони та країни» (10 клас).

Навчальним предметом «Україна і світове господарство» розпочинається основний етап формування економічних знань як компонентів предметної компетентності учнів.

Під час вивчення курсу «Україна і світове господарство» школярі дізнаються про:

- особливості національної економіки;
- сучасні тенденції розвитку світового господарства, глобалізацію та економічну інтеграцію, транснаціональні корпорації, міжнародні економічні організації (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк тощо);
- знайомляться з економічною термінологією (індекс людського розвитку, валовий внутрішній продукт, світове господарство, міжнародний поділ, територіальна спеціалізація, тощо).
- досвід економічного розвитку інших країн, негативний та позитивний вплив глобалізації, роль міжнародних організацій у світовому господарстві.

Нами запропоновані такі методичні прийоми на уроках географії:

- прийом «Економічна хвилинка», під час якої учні виконують економічні розрахунки, відбувається збір даних та їх обчислення. Задачі економічного розрахунку сприяють формуванню математичних, економічних, фінансових навичків та умінь, підприємницької компетентності;
- прийом «Створи рекламу», учням слід запропонувати тезисно сформулювати необхідну інформацію про об'єкт господарської діяльності, наприклад підприємство, організацію, установу з метою популяризації їх діяльності, реклами для потенційних капіталовкладень, пропозицій для співробітництва, інше;
- прийом «Інтернет-хвилинка» допомагає розвивати в учнів технологічне мислення, а також інтерес до пошуку свіжої економічної інформації;
- прийом «Практичні навички», відповідно до завдання учні шукають додаткову інформацію, на основі якої деталізують проблему (наприклад, порівнюють характеристики, особливості, ціни товарів, ресурсів тощо);
- «Теорія та практика» учням пропонується дослідити діяльність підприємства, організації, зробити висновки пропрактичну діяльність;
- прийом «Міркування», учні висловлюють свою думку щодо розв'язання практичної економічної ситуації, вчитель у даному випадку виступає консультантом;

- «Ділові ігри», пропонується гра за відповідними умовами. Учні готують коротку інформаційну довідку, наприклад, про стан галузі, проблеми та перспективи, підприємства, випуск продукції, її якість, експорт, імпорт, укладання угод, заходи з удосконалення механізмів господарювання.

Таблиця 2.1.

Використання методичних прийомів на уроках географії під час вивчення розділу «Вторинний сектор господарства»

Тема	Методичні прийоми
Виробництво та постачання електроенергії	<p><i>Розрахункові задачі.</i></p> <p>Оцінка переваг використання альтернативних джерел енергії для господарських потреб громади.</p> <p>Порівняльна оцінка собівартості електроенергії на електростанціях різних типів.</p> <p><i>Рекомендації</i> щодо енергозбереження в побуті. <i>Розробка Програми з енергозбереження для школи, родини, міста.</i></p>
Робота гідравлічних електростанцій (ГЕС)	<p>На основі інформації, статистичних та фактичних даних, обґрунтовується недоцільність побудови ГЕС на рівнинних річка, вказати на негативні наслідки для навколишнього природного середовища.</p>
Металургійне виробництво	<p>Оцінка переваг використання вторинної сировини для виробництва металів</p> <p><i>Проблемне завдання:</i> Перспективи використання вторинної сировини.</p>

	<p>«<i>Інтернет-хвилинка</i>»- аналіз статистичних даних</p> <p><i>Реклама «Україну на світовому ринку кольорових металів»</i></p>
<p>Хімічне виробництво. Виробництво деревини, паперу».</p>	<p>Оцінка переваг використання вторинної сировини у хімічній промисловості.</p> <p>«<i>Інтернет-хвилинка</i>»- обсяги продажів хімічної продукції по регіонах, країни – лідери по виробництву хімічної продукції (Павлюк, 2017, с. 160).</p> <p>«<i>Практичні навички</i>» - оберіть труби для водопостачання, проаналізувавши їхні характеристики</p>
<p>Фармацевтична промисловість</p>	<p>«<i>Практичні навички</i>» -збір даних про лікарські засоби (діюча речовина, ціна), висновки щодо економічного використання</p> <p>«<i>Самостійна робота</i>», інтернет джерела - провідні підприємства фармацевтичної промисловості</p>
<p>Лісова та деревообробна промисловість</p>	<p>«<i>Мозковий штурм</i>» «Японія деревину використовує на 120%. Як це можна пояснити?» (Павлюк, 2017, с. 163).</p> <p>Як можна використати відходи деревообробної промисловості в домашніх умовах?</p> <p>Розробка проекту «Особливості використання будівельних матеріалів своєї місцевості»</p>

<p>Виробництво машин та устаткування</p>	<p><i>«Переконання»</i> - розвиток машинобудування впливає на стан економіки країни та участь у міжнародному розподілі праці.</p> <p>Господарська оцінка розвитку країни, регіону.</p> <p><i>«Ділова гра»</i> Тема: «Пропозиції щодо виходу галузі з кризового становища».</p> <p>Учасники: керівник галузі, креативний менеджер, інвестори.</p> <p><i>«Теорія та практика»</i> аналіз інформації сайтів провідних підприємств», віртуальне спостереження за виробничим процесом</p> <p><i>Міні-Проект</i> «Географія сучасних автокарів»</p>
<p>Виробництво тканин, одягу, взуття</p>	<p><i>«Ваші міркування»</i> Чи вважаєте ви що одяг повинен бути якісним? Що ви обираєте модні тенденції чи якість і зручність?</p> <p><i>Відеопрезентації</i> «Індустрія легкої ромисловості», «Сучасні бренди»</p>
<p>Виробництво харчових продуктів, напоїв</p>	<p><i>Дослідження</i> «Українські та імпорتنі продукти у споживчому кошику вашої родини» (Філончук З.В.)</p> <p><i>Відеопрезентації</i> «Світові бренди виробництва харчових продуктів і напоїв)</p> <p><i>Міні-проект</i> «Традиційна українська кухня – меню на тиждень»</p>

У формуванні наукових географічних понять, в тому числі і економічних, важливим є виділення його ознак та встановлення взаємозалежностей між виділеними ознаками (Рис.2.5.). Проте вирішальним фактором у засвоєнні

наукового поняття є включення учнів у пізнавальну розумову діяльність, оволодіння прийомами розумової діяльності, а саме:

- узагальнення,
- порівняння,
- аналіз,
- синтез,
- систематизація,
- абстрагування.

Для розуміння сутності поняття необхідне його осмислення, через сприймання інформації, уявлення, логічного мислення. Тому необхідно вдало підібрати пізнавальні завдання і створювати проблемні ситуації на уроці.

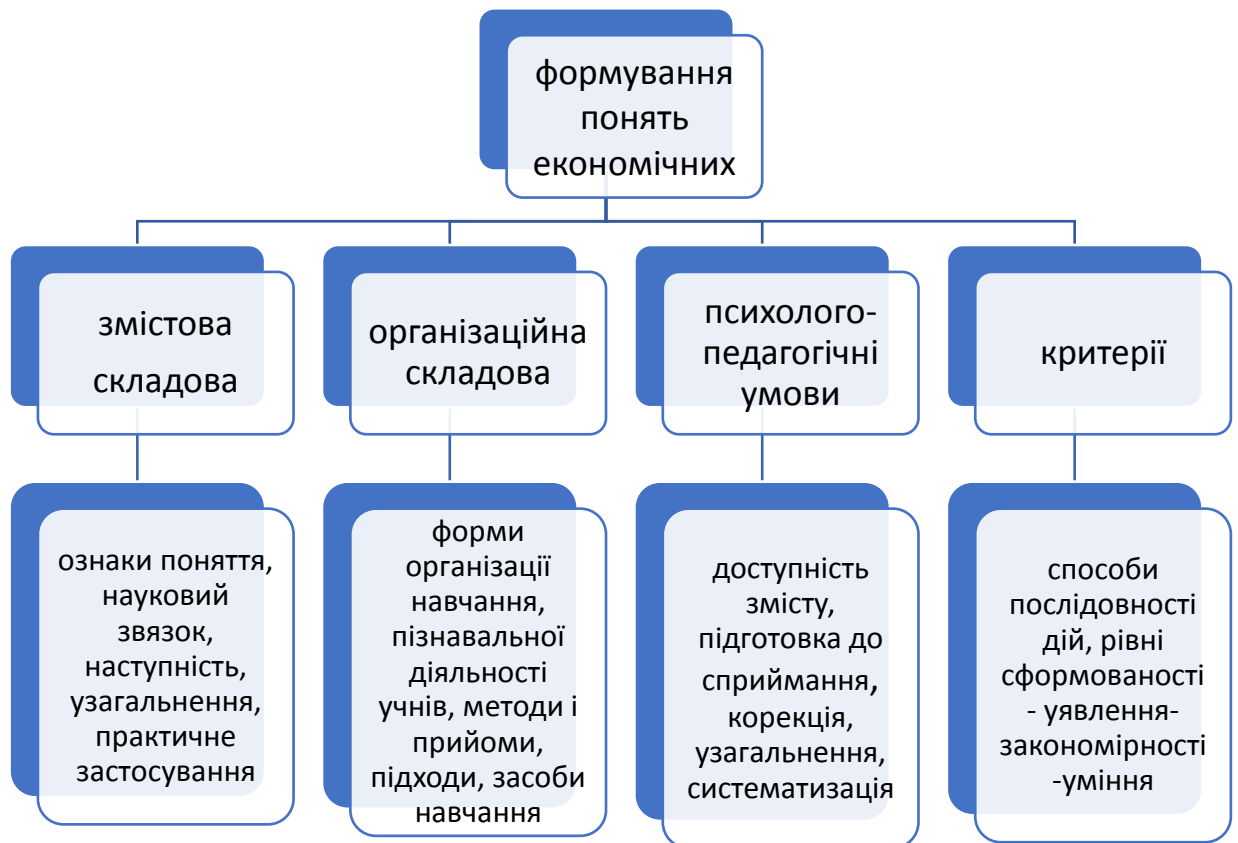

Рис. 2.5. Формування економічних понять

Вміння застосовувати поняття розвивається завдяки навчальним прийомам, тобто сукупності дій чи операцій для вирішення поставлених задач. Як виявилось, насиченість та складність навчального матеріалу часто викликає

затруднення виокремити головне. Така проблема веде до неосмисленого запам'ятовування учнями економічних понять в географії.

Таблиця 2.2.

Структурування географічних понять

Поняття про видовий склад природних есурсів, їх економічна цінність	Вичерпні, не вичерпні, відновлювані, невідновлювані, альтернативні, раціональне природокористування
Економічні поняття	Господарство, світове, національне господарство, галузі, типи підприємств, форми організації виробництва, продуктивність, маркетинг, собівартість продукції, експорт, імпорт, інвестиції, менеджмент та інші

Таблиця 2.3.

Вивчення економічних понять у навчальному курсі « Україна і світове господарство»

Тема	Економічні поняття
Національна економіка	національна економіка, економічний розвиток, валовий внутрішній продукт, індекс людського розвитку
Світове господарство	спеціалізація території, міжнародний поділ праці, світове господарство, (світова економіка), світовий ринок
Транспорт Торгівля	транспортний вузол, транспортна магістраль, обсяг перевезень, вантажообіг, зовнішня торгівля
Туризм Охорона здоров'я	інфраструктура туризму, туристичний бізнес, зовнішня

	торгівля, малий та середній бізнес, медичне страхування
Фінансові послуги	кредит, фінансовий центр, офшор, аутсорсинг

Для активізації пізнавальної діяльності учнів щодо засвоєння понятійного апарату навчального предмета учням пропонувалися проблемні ситуації та проблемні завдання. Етапи формування економічних понять представлені на рис.2.6.

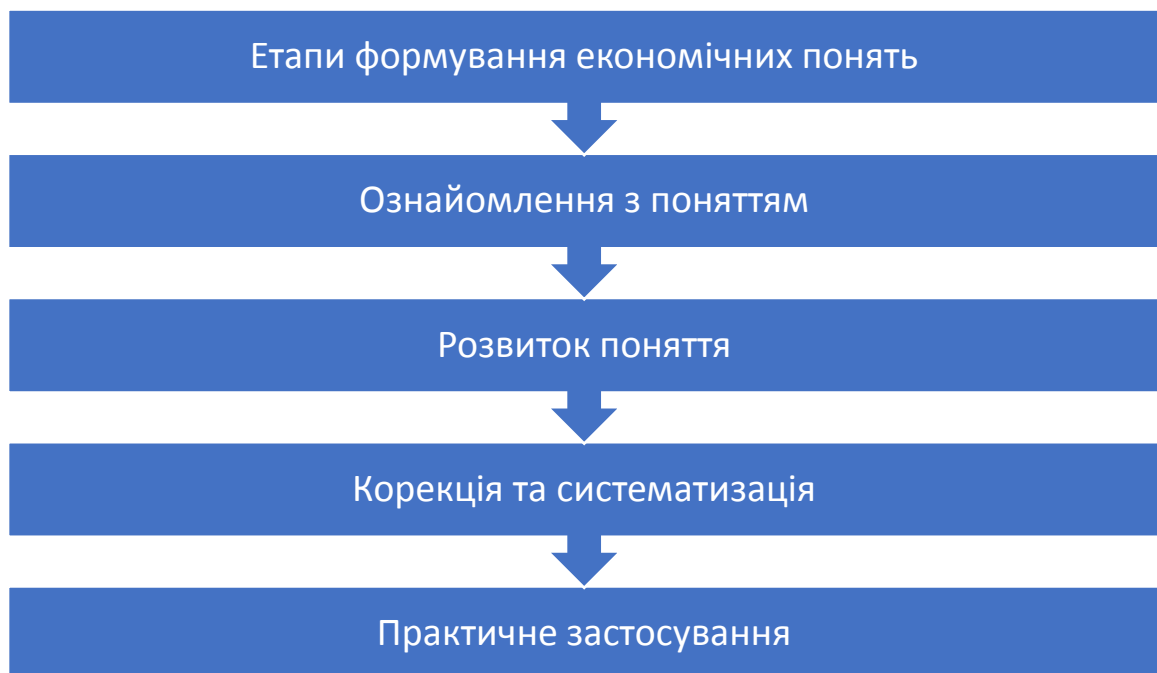

Рис.2.6. Етапи формування наукових понять

1. Ознайомлення з поняттям (введення), класифікація понять, характеристика, визначення поняття, проведення логічних операцій;
2. Розвиток поняття – встановлення міжпонятійних зв'язків, додавання та характеристика нових ознак, моделювання ситуацій;
3. Корекція та систематизація поняття – систематизація понять, уточнення термінології, самостійне засвоєння нових понять, розвиток навичок самоконтролю;

4. Практичне застосування – уточнення та корекція, вміння використовувати поняття на практиці, теоретичний аналіз навчального матеріалу.

На кожному етапі формування наукових понять застосовувалися різноманітні методи та форми навчання, а саме:

- метод евристичного викладу навчального матеріалу;
- проблемне навчання, використання проблемних завдань та ситуацій;
- моделювання ситуацій;
- практичний метод навчання;
- проведення логічних операцій; розрахункові задачі;
- використання дослідницьких завдань.

Організація освітнього процесу здійснювалася за такими формами:

- організація пізнавальної діяльності учнів;
- колективна, фронтальна, групова та індивідуальна робота;
- урок, урок-коференція, семінар, екскурсія, практична робота.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Сучасний стан проблеми у педагогічній практиці закладу загальної середньої освіти

Дослідження проведено в Мочулищенському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів Дубровицької міської ради, Колківському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів Дубровицької міської ради. У ньому взяли участь 54 учні 9 та 10 класів (24 – у контрольних групах (КГ), 31 – у експериментальних групах (ЕГ)).

Дослідна робота складалася з констатувального, формувального та контрольного етапів проведення експерименту.

З метою з'ясування рівня засвоєння учнями економічних понять у курсі «Україна і світове господарство» було проведено зрізи знань. Самостійна робота містила завдання репродуктивного рівня та пізнавальні завдання. Основні завдання для учнів:

- дати визначення запропонованого поняття;
- визначити важливі і другорядні ознаки;
- здійснювати логічні операції (аналіз, порівняння, абстрагування) над поняття;
- встановити взаємозалежності між поняттями;
- аналізувати явища і процеси господарської діяльності;
- застосовувати знання у практичній діяльності.

Результати показали, що абстрактні поняття учні засвоюють гірше ніж ті поняття, які мають конкретний характер і озвучуються частіше у повсякденному житті, серед них: ринок, товар, торгівля, реклама та ін. це обумовлює виділення понять в окремі групи і надання окремого змісту при вивченні нового чи повторенні матеріалу.

До виконання самостійної роботи було залучено учнів двох шкіл, у яких географію викладають різні вчителі. Зауважимо, що завдання репродуктивного рівня учні виконали добре. Завдання на визначення спільних і відмінних ознак

виявилися важчими. Учні дали відповідь, проте не всі ознаки поняття визначені і недостатньо розкриті. Найважчими для учнів виявилися завдання на визначення причинно-наслідкових зв'язків.

При порівнянні результатів, нами було встановлено, що важливе значення має спрямованість роботи вчителя з учнями, використання різних прийомів і методів для формування наукових географічних понять. Визначення основних ознак поняття, порівняння, узагальнення, пояснення причин і наслідків, застосування практичних задач сприяє системному та глибшому засвоєнню навчального матеріалу. З'ясовано, що інтелектуально-логічні вміння впливають на навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Для діагностування рівнів сформованості основних понять і закономірностей нами було конкретизовано критерії та показники.

Критерії відбору економічних понять і закономірностей:

1. Доступність для сприймання змісту конкретного поняття.
2. Розкриття сутності поняття, можливість семантичного пояснення, довідка.
3. Логічність зв'язку з попередньо вивченими поняття або іншими поняттями, навчальним матеріалом
4. Зв'язок з практичним застосуванням.

Рівні предметної (економічної) компетентності:

- низький – окремі нестійкі уявлення про поняття, зміст поняття розкривається частковими знаннями, присутні деякі ознаки, проте без пояснення;

- середній – зміст поняття розкривається неповними знаннями, але реалізуються у простих навчальних задачах, простежуються логічні зв'язки з іншими поняттями;

- високий – володіння повними знаннями про сутність поняття, можливість його семантичного пояснення, виокремлення та пояснення ознак поняття, вміння застосовувати понятійні знання у розв'язуванні пізнавальних задач різної складності.

Результати діагностики дали можливість з'ясувати рівень оволодіння учнями основними економічними поняттями під час вивчення курсів «Україна і світове господарство» та Географія: регіони та країни» (Рис.3.1):

- високий рівень виявлено у 19,0 % і 21,4% учнів експериментальної групи ЕГ1 і ЕГ2 відповідно; у 25,0% учнів контрольної групи (КГ1) та 18,2% контрольної групи (КГ2);

- середній рівень – у 52,7 % учнів експериментальної групи (ЕГ1), 35,7 % експериментальної групи (ЕГ2) та у 37,5 % учнів контрольної групи (КГ1) і 45,5% контрольної групи (КГ2);

- низький рівень виявлено у 33,3 % дітей експериментальної групи (ЕГ1) 42,8% експериментальної групи (ЕГ2) та 37,5 %, 36,3 % контрольної групи КГ1 і КГ2.

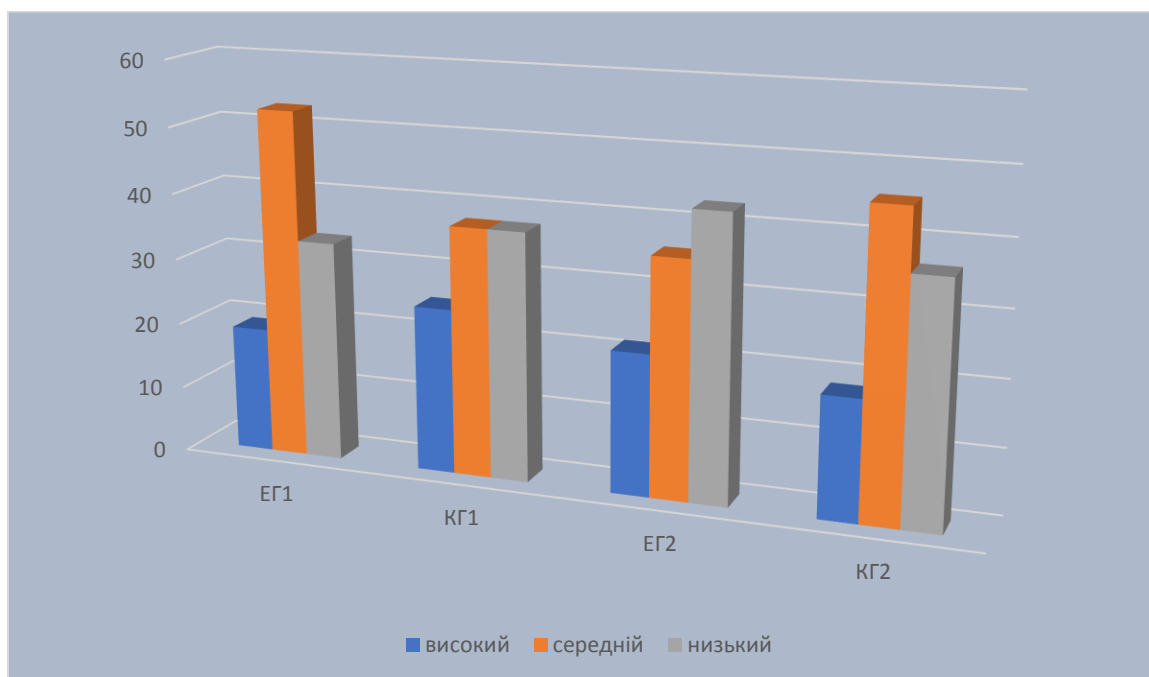

Рис. 3.1. Рівні засвоєння основних географічних понять

Розрахунки показують, що в 9 і 10 класах переважаючими були середній та низький рівні сформованості основних економічних понять. Так, 38,0 % учнів показали низький рівень сформованості понять.

Така ситуація зумовлює необхідність ефективної організації навчального процесу на уроках географії, підбору відповідних методів та прийомів та

технологій які сприятимуть активізації учнів до пізнавальної діяльності, ефективному засвоєнню навчального географічного матеріалу.

На наступному етапі експерименту нами було з'ясовано, що вчителі, як правило, на уроках географії застосовують традиційні методи щодо формування поняття, тобто методи за джерелами знань, робота з підручником, закріплення знань через записування формулювання поняття у зошит. Окрім того, важливе значення у роботі з формування географічних понять є володіння вчителем теоретико-методологічними знаннями з методики навчання шкільних курсів географії.

3.2. Експериментальне підтвердження ефективності проведеної роботи

Для перевірки ефективності проведеної роботи на завершальному етапі педагогічного експерименту було проведено підсумковий контроль знань учнів, метою якого було з'ясування якісних змін у системі економічних знань, умінь та навичок практичного застосування.

У процесі оцінювання дослідницьких творчих завдань учнів нами розроблені відповідні критерії для оцінювання.

Таблиця 3.1.

Критерії оцінювання

Розуміння понять, закономірностей, виокремлення суттєвих ознак, логічних взаємозв'язків	Генерування нових ідей, важливість власної думки, нестандартність
Самостійність пошуку та аналізу інформації, оперування інтелектуально-логічними операціями	Розв'язування практичних задач
Активне включення учня до обговорення проблемного питання	Підведення підсумків Представлення результатів

Залучення до роботи інших учасників навчального процесу	Самооцінка власної діяльності
---	-------------------------------

Ми вважаємо, що зазначені критерії та рівні дають можливість показати кількісні та якісні зміни у формуванні предметних компетентностей, зокрема економічної та засвоєння географічного матеріалу.

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснювався з метою виявлення:

- досягнення певного результату учнями під час виконання завдань (активність, продуктивність, оригінальність, нестандартність, винахідливість);
- якості виконання завдань (уміння застосовувати логічні операції, наводити аргументи, докази, факти).

Рівні сформованості економічних знань, умінь та навичок у процесі вивчення тем курсів «Україна і світове господарство», «Географія: регіони та країни»:

- низький рівень – учень демонструє поверхневі знання з теми, має нестійкі уявлення про поняття, допускає помилки у характеристиках об'єктів, процесів, явищ, намагається розв'язати прості завдання;
- середній рівень – учень визначає сутність понять, наводить необхідну інформацію, виокремлює особливості об'єкта, процесів, явищ, демонструє функціональні залежності між ними, на основі отриманих знань вміє розв'язувати задачі та практичні завдання;
- високий рівень – учень виконує дослідницькі творчі завдання, проявляє нестандартність та винахідливість у пошуку шляхів вирішення проблемних ситуацій.

Результати виконання завдань представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Результати виконання завдань в кінці експерименту

Рівні	ЕГ1	КГ1	ЕГ2	КГ2
Високий	23,8%	25,0%	28,5%	18,2%
Середній	62,1%	50,0%	50,0%	54,5%

Низький	14,2%	25,0%	21,5%	27,3%
---------	-------	-------	-------	-------

З таблиці 3.2. видно, що наприкінці експериментальної роботи зріс відсоток учнів, які активізувались до пізнавальної діяльності, проявили більшу зацікавленість новим матеріалом, що стало мотиваційним моментом включення учнів у дослідницьку творчу діяльність.

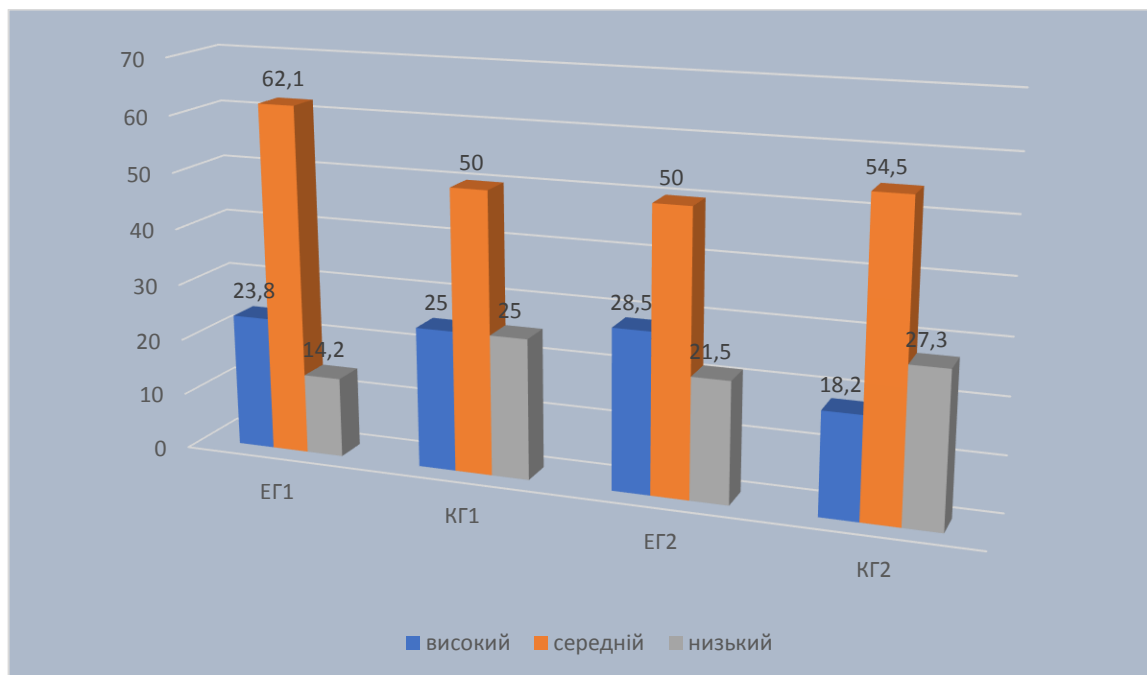

Рис. 3.2. Рівні сформованості економічної компетентності учнів наприкінці експерименту

Зауважимо, що на початковому етапі експерименту в учнів переважав середній та низький рівень володіння економічними знаннями, уміннями та навичками, середні показники яких становили 41,2% та 37,4 % відповідно.

У контрольній групі середній рівень засвоєння матеріалу становив 42,8%, низький рівень – 36,8%. Таким чином, показники у контрольній та експериментальній групах були майже однаковими.

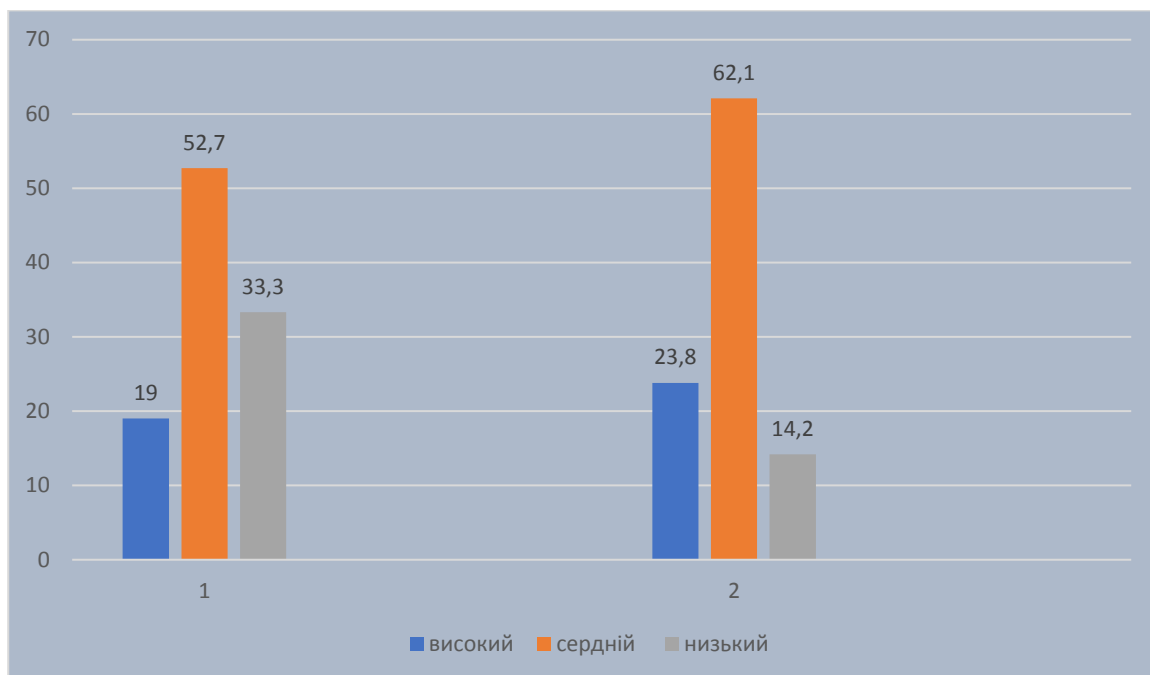

Рис.3.3. Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у експериментальній групі (ЕГ1)

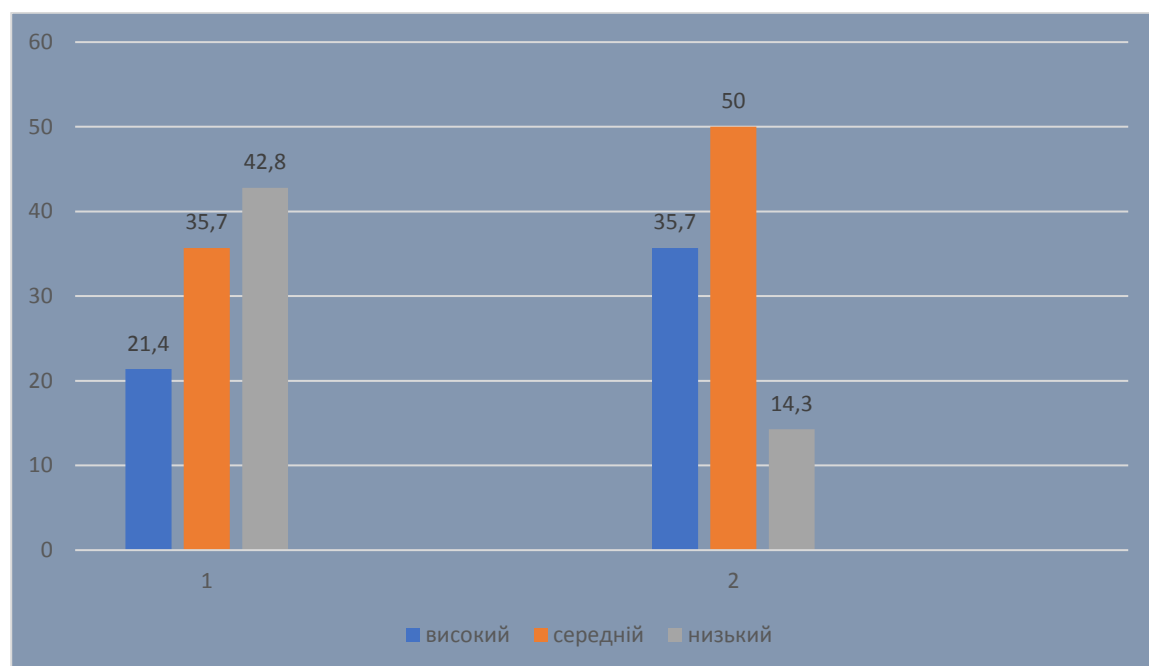

Рис.3.4. Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у експериментальній групі (ЕГ2)

Як бачимо з діаграм, показники рівнів змінилися, зросли показники середнього та високого рівнів, що свідчить про позитивну тенденцію в

експериментальних групах. Так, показники високого рівня збільшились на 9,4% (з 40,2% на 29,6%), показники середнього рівня – на 12,1% (з 44,2 на 56,1%). Якісна успішність становила 85,9%. Кількість учнів з низьким рівнем зменшилась на 23,8 %, середній показник становив 14,2 % (на початковому етапі – 38,0%). Зросли показники і в контрольних групах, проте вони були незначними, показники низького рівня становили 26,1% від загальної кількості учнів в обох групах.

В експериментальних класах позитивні зміни є більш значними. Можна зробити висновок, що позитивна динаміка зумовлена, насамперед, залученням учнів до активних форм роботи, виконання дослідницьких проєктів, презентування результатів своєї роботи. Таким чином, рівень сформованості економічної компетентності учнів зростає, коли вони залучаються до пошуку наукової інформації, зокрема економічної, що стосується вивчення національного та світового господарства та раціонального природокористування не тільки на уроках, а й позаурочний час (виконання самостійної роботи, екскурсії тощо).

Підсумуємо, що проведене нами педагогічне дослідження підтверджує ефективність застосування методичних прийомів на уроках географії, що сприяє формуванню економічної компетентності учнів. Тому необхідно продовжувати роботу щодо вивчення ефективних шляхів удосконалення навчального процесу на уроках географії з метою вирішення педагогічних проблем.

ВИСНОВКИ

1. Умови глобалізації світового господарства, економічний розвиток України вимагають від кожного члена суспільства обізнаності в основних економічних процесах та явищах, розуміння сучасних тенденцій розвитку як національного, так і світового господарства, готовність оперативно аналізувати необхідну інформацію, швидко пристосовуватися до нових умов суспільства та приймати ефективні рішення. Враховуючи нові соціальні умови, сучасна освіта повинна спрямовувати зусилля на підготовку підростаючого покоління до виконання ними пізнавальної, трудової, суспільної діяльності у майбутньому.

Ми вважаємо, що у цьому процесі значні можливості має шкільна географічна освіта. У даному контексті необхідним є донести учням важливість соціально-економічних географічних знань для подальшого здобуття освіти та практичного життя. Саме на уроках географії в курсах «Україна і світове господарство» та «Регіони та країни» учні знайомляться з економічними поняттями і термінами географії, розвивають вміння застосовувати їх у практичній діяльності; знайомляться зі своєрідністю організації світового господарства, національних господарств різних країн, виявляють спільні та відмінні ознаки, особливості перетворень ринкового середовища відповідно до умов конкурентноспроможності. Вивчаючи глобальні територіальні господарські проблеми простежується роль окремих держав, зокрема визначається місце України у світовій економіці, політиці, та інтеграційних процесах.

2. За таких обставин посилюється значення економіко змістової складової географічної освіти у формуванні економічної компетентності учнів. Компетентнісний підхід у навчанні географії забезпечує не лише формування географічних знань та вмінь учнів, а й передбачає здійснення учнями інформаційного пошуку інформації, її оцінювання, розв'язування географічних, соціально-економічних, екологічних задач, проведення досліджень (набуття певного досвіду). Економічна компетентність учнів розглядається як сукупність економічних знань, інтелектуальних та фізичних якостей особистості, економічне мислення, економічну культуру. У процесі формування предметної компетентності учнів необхідно враховувати такі компоненти: мотиваційний

(готовність учня до прояву компетентності); когнітивний (оволодіння знаннями); діяльнісний (застосування знань, умінь і навичок у практичній діяльності, набуття досвіду); ціннісний (ставлення учня до пізнавальної діяльності).

3. Для діагностування рівня розвитку економічної компетентності учнів у процесі вивчення географії нами визначено критерії та показники. До основних критеріїв належать: розуміння економічних понять, закономірностей, виокремлення основних ознак, взаємозв'язків; активізація самостійності пошукової діяльності, аналізу інформації, інтелектуально-логічні вміння; включення учня до обговорення проблемних питань; генерування нових ідей, нестандартний підхід у вирішенні проблеми; самооцінка власної діяльності.

4. Доведено, що ефективне формування економічної компетентності учнів на уроках географії пов'язане з оптимальним конструюванням змісту економічної складової географії, інтерактивними формами, методами й методичними прийомами реалізації процесу пізнавальної діяльності на уроках географії та психолого-педагогічними умовами.

5. Здійснено аналіз ефективності використання запропонованих форм, методів, технологій навчання географії, які передусім спрямовані на розвиток пізнавальної, комунікативної та особистісної активності школярів. На уроках географії у процесі вивчення світового господарства необхідно реалізовувати інтегральність наукових знань. У цьому зв'язку в методиці викладання даної теми і побудові уроків доцільно застосовувати інноваційні технології (проектна, технологія формування творчої особистості, дослідження, інформаційна), методичні прийоми «Економічна хвилинка», «Створи рекламу», «Інтернет хвилинка», «Практичні навички», «Теорія та практика», «Міркування». Виконання задач за статистичними матеріалами, проведення досліджень, а також конференцій, семінарів, ділових ігор дають можливість учням долучитися до аналітико-синтетичної діяльності, результати якої учні представляють у вигляді рекомендацій, картосхем, діаграм, повідомлень, есе, графіків, таблиць, мультимедійних презентацій, відео тощо.

Варто зазначити, що позитивна атмосфера на уроці спонукатиме учнів до дискусії, діалогу, толерантного ставлення до однокласників, поваги до різних точок зору, самореалізації та професійного інтересу.

6. Результати дослідно-експериментальної роботи доводять ефективність проведеної роботи щодо формування економічної компетентності учнів, що позитивно вплинула на динаміку зростання середнього та високого рівнів сформованості економічної компетентності учнів закладу загальної середньої освіти на уроках географії.

7. Матеріали дослідження можуть бути використані як в освітньому процесі закладу вищої освіти у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю Середня освіта (Географія), під час проходження педагогічної практики здобувачами, для розроблення методичних рекомендацій з методики навчання географії, так і в закладах середньої загальної освіти як методичний інструментарій для вчителів географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бляхман Л. С. Перестройка экономического мышления / Л. С. Бляхман. - М.: Политиздат, 1990. - 271 с.
2. Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 130 с.
3. Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Бойко В. М та ін. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2017 – 272с.
4. Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Гілецький Й.Р. та ін. – Харків: Видавництво «Ранок», 2017 – 208с.
5. Географія: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В.– Київ: УОВЦ «Оріон», 2017 – 288с.
6. Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи : Збірник наукових праць ; за ред. проф. Д. В. Лико / Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне: Видавець О. Зень, 2020. – 92 с.
7. Гончаренко С. У. Методика як наука «Шлях освіти» – 2000, №1. – С. 5-22. – 2000, №2. – С. 2-6.
8. Гришко С. В. Методичні підходи до формування географічних знань як компоненту предметної географічної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл / С. В. Гришко, В. М. Іванова, О. В. Непша, Г. В. Тамбовцев //Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2020 р. - № 68, т. 1. С.156-162.
9. Державний стандарт загальної географічної освіти. «Географія та основи економіки в школі» – 1997. – № 1. – С.9-13.
10. Державний стандарт базової і повної середньої освіти, 2011.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
11. Дидактика географії : монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD (40 Мб), ISBN 978-966-521-619-3. – 570 с.

12. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти. Навчальний посібник / За ред. Г. А. Дмитренка. - К.: ЦППО, 2008. - 125с.
13. Зовнішні економічні зв'язки України. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19330/>.
14. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. д-ра пед. наук О. М. Топузова та канд. пед. наук О. Ф. Надтоки. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. - 56 с
15. Карась Ю. О. Добір навчального матеріалу з підручників природничого і суспільствознавчого циклів для формування економічних знань учнів старшої школи / Ю. О. Карась // Проблеми сучасного підручника. – Випуск 12. – 2012. – С. 769-774.
16. Кобернік С.Г. Географія (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти / С.Г. Кобернік., Р.Р. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018. – 256с.
17. 5. Краевский В.В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
18. Лаврук М. М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 136 с
19. Методика формування в учнів ліцею економічних понять на уроках географії/ Т. Г. Назаренко //Український педагогічний журнал. - 2018. - № 4. - С. 77-85. - Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_4_12
20. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г.Назаренко. – Х.: ВГ «Основа»,
22. Методичні рекомендації щодо викладання географії . – Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-geografiiyi-u-2017-2018-navchalnomu-rotsi/>
22. Методичні рекомендації про викладання географії у 2020/2021 навчальному році. – Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-pro-vykladannya-geografiiyi-u-2020-2021-navchalnomu-rotsi/>

23. Навчальні програми Географія 6-9 класів. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

24. Навчальна програма Географія 10-11 класів. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

25. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії в сучасний період / Т. Г. Назаренко // Україна: географічні проблеми сталого розвитку, т. 1У – К: “Обрій”, 2004 - с.3-5.

26. Овсюк Н. Формування економічної компетентності у процесі вивчення географії та основ економіки / Н. Овсюк // Географія та основи економіки в школі. – 2011.– № 1. – С. 37–41.

27. Педагогічний словник за ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 .

28. Пестушко В.Ю. Географія (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти / Г.Ш. Уварова, А.І. Довгань. К.: Видавництво «Генеза», 2018. – 192с.

29. Попадинець О. В. Щодо формування економічного мислення у студента технічного ВНЗ / О. В. Попадинець, В. В. Блага, В. В. Яцина // Шляхи забезпечення якості підготовки фахівців транспортної галузі : матер. Всеукраїнської наук.-метод. конф., 10 листопада 2015 р. – Харків : ХНАДУ, 2015. – С. 65–68.

20. Політична економія: навч. посібник / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін; За ред. К.Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001, 508с.

31. Сучасне світове господарство: сутність, проблеми та перспективи. <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19386/>

32. Топузов О.М. Компетентнісний підхід в умовах оновленого навчання географії в загальноосвітній школі / О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна // Географія та екологія: наука і освіта: матеріали IV Всеукраїнської конференції. М. Умань, 26-27 квітня 2012 р. / відп. Ред.. О.В. Тімець – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – С. 189- 191.

Інноваційні технології					
Зміст теми	Ігрова	Проектна	Технологія формування творчої особистості	Дослідження	Інформаційна
Вступ Політична карта світу	Пізнавально – розвиваюча гра «Реклама міжнародних організацій»	Проект «Політична карта кінця ХХІ століття»	Твір – роздум «Україна: перспективи євроінтеграції»	Проведіть дослідження: Чи можна розглядати формування політичної карти світу не тільки з кількісної точки зору (утворення чи зникнення країни), але й з огляду на якісні зміни.	Робота за комп'ютером з електронним засобом навчального призначення «Екологічна і соціальна географія світу» (підбір, демонстрація)
Країни Європи Країни Азії Країни Америки Країни Африки, Австралія та Океанії	Країни Європи Інтелектуальні ігри (кросворди, ребуси, географічні диктанти. Пізнавально – розвиваючі: «Підбери пору», «Знайди зайвий об'єкт»,	1. Проект візитної картки держави. 2. Проект туристичного буклету країни Європи (Азії, Америки, Африки) 3. Інтерв'ю з жителем Індії (США, Франції, і т.д.). 4. Фотоальбом «Природа Японії» (і	Міні – твори, розповіді: 1. «Мої враження та роздуми про країну» 2. «Дивний сон». 3. «Один день в Парижі» (Лондон) і т.д. Єгипет – зв'язок минулого з майбутнім	1. Чим ви поясните високий рівень урбанізації Європейських країн. Проведіть дослідження і наведіть приклади. 2. У чому полягає секрет японського економічного дива? 3. Що зумовило швидкий	Комп'ютерна презентація «Країни Європи (Азії, Америки, Африки)

	<p>«Вгадай об'єкт», «склади число», «асоціації», «Упізнай силует». Творчі: «Реклама».</p>	<p>т.д.). «Містами США» 5. Виставка малюнків «Мій улюблений пейзаж Лондона» (Рима) і т.д. 6. Випуск науково – географічного журналу «Подорож до Китаю» і т.д. 7. Комп'ютерна презентація країн Європи (Азії, Америки, Африки)</p>		<p>економічний ріст нових індустриальних країн Східної Азії. 4. Проведіть дослідження економічної реформи в Китаї, якій в 2003 році виповнилось 25 років. Яким є її зміст, послідовність проведення? 5. Докажіть та проаналізуйте етичні та міжрегіональні конфлікти країн Африки. 6. Яким ви бачите економічний портрет острова Тасманія</p>	
--	---	---	--	---	--